

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1992

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1992

VILNIUS 1994

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1992

ВИЛЬНЮС ИЗДАТЕЛЬСТВО НАУКИ И ЭНЦИКЛОПЕДИИ 1994

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1992 metai

VILNIUS . MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA 1994

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija:

V. MERKYS (pirm.), A. TYLA (pirm. pavaduotojas), A. EIDINTAS, V. KAZAKEVIČIUS,
V. MILIUS, L. MULEVICIUS I, G. RUDIS, R. STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:
T. Kosciuškos 30, 2600 Vilnius

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

ZIVILĖ KRIAUCIŪNIENĖ

LIETUVOS STUDENTAI EUROPOS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE 1919–1940 METAIS

Mūsų istoriografijoje iki šiol nebuvo specialiai domėtasi, kur ir kokio mokslo Lietuvos jaunimas sėmėsi užsieniuose, 1918 m. atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę. Be vienos kitos žinutės spaudoje, enciklopedijose ar atsiminimuose, nieko apie tai nerasime. Tokia padėtis susidarė dėl to, kad į klasių kovą ir Rusiją orientuotam tarybiniam istorijos mokslui ši tema atrodė neaktuali, o emigracijoje neužteko istorikų aprėpti visas nepriklausomos Lietuvos istorijos problemas.

Dabar, kai Lietuva, atgavusi nepriklausomybę, rūpinasi tapti lygiaverte Europos valstybe, reikėtų žinoti, kaip šis procesas vyko pirmosios nepriklausomybės laikais, nes Lietuvos jaunimo studijos užsienyje buvo ir lieka svarbi kultūrinės integracijos forma.

Remdamiesi periodine spauda ir archyvų šaltiniais, straipsnyje bendrais bruožais apžvelgsime Lietuvos jaunimo studijų užsienyje sąlygas ir raidą 1919–1940 m., mėginsime nustatyti jų santykį su Lietuvos valstybės švietimo ir kultūros politika krašto poreikiams tenkinti.

Daugiausia medžiagos rūpimu klausimu yra Lietuvos valstybiniame archyve (LVA) — Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos Kultūros departamento fondo dokumentuose. Tačiau išsamių, apibendrintų duomenų apie užsienyje studijavusius Lietuvos piliečius nėra ir ten. Apie studijavusius užsienyje savomis lėšomis apskritai nėra beveik jokios informacijos, o duomenys apie valstybės stipendininkus gana padriki. Vis dėlto tai svarbiausias žinių šaltinis. Juo daugiausia ir remsimės.

Straipsnyje kalbama apie visus studentus iš Lietuvos, jie neskirstyti pagal tautybę. Galima tik pastebėti, kad, be lietuvių, didelį studentų procentą sudarė žydai (ypač tarp važiavusių studijuoti savo lėšomis), taip pat nemaža buvo rusų ir lenkų.

Studijų užsienyje paskatos

Keitimasis kultūros ir mokslo vertybėmis su kaimyninėmis ir ne tik kaimyninėmis šalimis yra vienas svarbiausių visuomenės pažangos veiksnių. Užsisklęsti savame kiaute ne tik nepageidautina, bet praktiškai ir neįmanoma, nes kultūra, kaip ekonomika ir politika, tolydžio integruojasi ir diferencijuojasi¹.

Studijos užsienyje prisideda prie kultūrų integracijos. Kelerius metus kurioje nors šalyje studijuojanti jaunuolį veikia jos kultūra, mokslas, gyvenimo būdas, nekalbant jau apie gerai išmoktą tos šalies kalbą. Tiesa, mažai tautai pavojinga pasiduoti vienos kurios didelės tautos kultūros ir kalbos įtakai. Tačiau lygiateisis bendradarbiavimas su kuo daugiau užsienio šalių visais atžvilgiais naudingas ir mažoms tautoms.

Lietuva turėjo seną studijų svetur tradiciją. Užsienio universitetų studentų sąrašuose lietuvių užtinkama jau nuo XV a. pradžios². Įvairiuose Europos miestuose jų buvo ir XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje ir ypač pradėjo daugėti I pasaulinio karo metais.

Studijuojančius užsienyje lietuvius rėmė Amerikos lietuvių katalikų fondas, kurį 1914 m. rugsėjo 22 d. įsteigė Amerikos lietuvių katalikų federacija. Jis sušalpė apie 100 besimokančių Lietuvos ir JAV jaunuolių. Šis fondas turėjo atstovų įvairiose šalyse³.

Atkuriamai Lietuvai, suprantama, reikėjo daugelio įvairių sričių specialistų, o aukštųjų mokyklų joje iš pradžių nebuvo. Lietuvos Taryba 1918 m. gruodžio 15 d. priėmė Vilniaus universiteto statutą. Patį universitetą buvo numatyta atidaryti 1919 m. sausio 1 d. Tačiau, Raudonajai armijai artėjant prie Vilniaus, vyriausybė pasitraukė į Kauną, ir šis planas žlugo.

Lietuvos ir Baltarusijos TSR Liaudies komisarų taryba 1919 m. kovo 13 d. nutarė „Vilniaus universiteto sienose įkurti visuotinį darbo universitetą“, bet taip pat nespėjo. Lenkų užimtame Vilniuje J. Pilsudskis 1919 m. rugpjūčio 28 d. jau trečiasis paskelbė atkurias Vilniaus universitetą, kuriam suteiktas Stepono Batoro vardas. Kadangi Lietuva ir Lenkija nepalaikė diplomatinių santykių, jaunuoliai iš nepriklausomos Lietuvos studijuoti jame negalėjo.

Lietuvos vyriausybė neskubėjo Kaune steigti naujo universiteto. Iš pradžių dar tikėjosi atgauti Vilnių, paskui užtruko Lietuvos universiteto statuto svarstymas seime. 1919 m. spalio 19 d. Kaune buvo įsteigti Aukštieji kursai, kurie veikė dvejus metus, o 1922 m. vasario 16 d. iškilmingai atidarytas Lietuvos universitetas, 1930 m. pavadintas Vytauto Didžiojo vardu. Pirmieji 35 diplomai buvo įteikti 1924 metais⁴. Nuo 1924 m. Dotnuvoje veikė Žemės ūkio akademija, nuo 1936 m. — Veterinarijos akademija Kauno priemiestyje Vilijampolėje. Iš pradžių ŽUA turėjo agronomijos ir miškininkystės skyrius, o nuo 1927 m. liko tik agronomija. Prie aukštųjų mokyklų priklausė Dailės institutas (mokykla) Kaune, įsteigta 1935 m., Aukštieji karininkų kursai Aukštojoje Panemunėje (1921—1940 m.), Muzikos konservatorija Kaune (1933—1941 m.) ir Klaipėdoje (1925—1930 m.), Prekybos institutas Klaipėdoje (įst. 1934 m., 1939 m. perkeltas į Šiaulius), Pedagoginis institutas Klaipėdoje (įst. 1935 m., 1939 m. kovo mėn. perkeltas į Panevėžį, o lapkričio mėn. — į Vilnių), Aukštieji fizinio lavinimo kursai Kaune (1935—1938 m.)⁵.

Kaip matome, dauguma šių mokyklų buvo įsteigtos tik 1933—1935 m., o iki tol daugelį Lietuvai reikalingų specialybių buvo galima įgyti tik užsienyje.

Pirmieji nepriklausomos Lietuvos studentai užsienyje

Jau 1919 m. pavasarį, dar vykstant kovoms už nepriklausomybę, Lietuvos vyriausybė ėmė rūpintis siųsti studentus į užsienio universitetus.

1919 m. kovo 27 d. švietimo ministras užklausė Ministrų kabinetą, ar bus skiriama stipendijų studijuoti kitose šalyse studentams, kuriems Lietuvoje nėra kur mokytis, o važiuoti į užsienį neužtenka lėšų⁶. „Kaž tik sudaręs vyriausybę, pasiunčiau kelis jaunuolius į užsienį politinių mokslų studijuoti, užsienio reikalų ministerijos darbui pasiruošti“, — rašė vėliau buvęs Lietuvos ministras pirmininkas E. Galvanauskas⁷.

1919—1920 m. beveik visi studentai važiavo mokytis į Vokietiją. Tai buvo vienintelė kaimyninė šalis, su kuria santykiai pirmaisiais metais atgavus nepriklausomybę klostėsi palankiai. Kelias į Lenkijos aukštąsias mokyklas užsidarė dėl politinių priežasčių. Nebuvo ko važiuoti ir į badaujančią, pilietinio karo apimtą Rusiją. O Vokietija buvo arti, iki 1922 m. nesiskyrė valiutos, ir pragyvenimas iš pradžių ten nebuvo toks brangus kaip kitur.

Archyvų bylose išliko P. Kairelio (pareigos nenurodytos) pasirašytas 1919 m. lapkričio mėn. laiškas iš Vokietijos, kuriame pranešama, kad lietuvių studentų yra Berlyne, Leipcige, Miunchene, Frankfurte ir kad iki šiol visi lietuviai buvo priimti. Pragyvenimo minimumas Vokietijoje esąs 400 markių mėnesiui⁸.

1919/20 mokslo metais Švietimo ministerijos stipendijos buvo paskirtos 47 studentams, ir 18 iš jų buvo priimta į Berlyno universitetą. Jau tais pačiais metais pradėta zonuoti dirvą dėl studentų siuntimo ir į kitų šalių aukštąsias mokyklas: Čekoslovakijos, Prancūzijos, Anglijos. Domėtasi, kokių reikia dokumentų, kada prasideda mokslas, koks tų šalių pragyvenimo minimumas. Didžiosios Britanijos konsulo Lietuvoje tiesiai paklausta, ar Anglijoje nebūtų sudaryta Lietuvos studentams (bent penkiems) tokių sąlygų, kad jie galėtų ten pragyventi iš gaunamų stipendijų (500 auksinų mėn.). Taip pat teirautasi, kokie Anglijos universitetai lietuviams labiausiai tiktų⁹.

1921/22 mokslo metais Vokietijoje studijavo jau 95 studentai iš Lietuvos (24 — mediciną). Apie 50 jų gavo stipendijas¹⁰. Tuo metu ten veikė Leipcigo lietuvių studentų draugija (pirmininkas — A. Kainoris, sekretorius — A. Vokietaitis), Halės lietuvių studentų draugija (pirmininkas — J. Sondeckis), Berlyno lietuvių studentų draugija, netgi lietuvių studentų draugijų Vokietijoje sąjunga (valdybos pirmininkas — P. Čerkeliūnas)*.

* Berlyno lietuvių studentų draugija, pvz., turėjo tikslą žadinti savo narių tėvynės meilę, pažindinti su tėvynės reikalais, ginti ir palaikyti jos garbę tarp nelietuvių. Be to, ji užsibrėžė ir konkretesnius uždavinius: informuoti Lietuvos studentiją, kaip pasirinkti tinkamą užsienio aukštąją mokyklą ir fakultetą, kur kreiptis, kokius dokumentus turėti ir kt. Žadėjo nurodyti kolegoms Lietuvoje įvairių sričių literatūros, versti ją iš vokiečių kalbos į lietuvių ar net „susitarus su firmomis, priimti užsakymus ir siuntinėti knygas tiesiai į Lietuvą“. Savo nariams draugija galėjo paieškoti darbo, paskolinti savo bibliotekos knygu¹¹.

Sau iškeltus uždavinius studentų draugijos vykdė. Pvz., būsimasis įžymus botanikas V. Vilkaitis, vėliau miręs tremtyje, vos atvykęs į Berlyną 1920 m., susižavėjo vo-

Jau 1922 m. trys Lietuvos karininkai studijavo Šveicarijoje; taip pat ten, Friburge, nuo seno lietuvių mėgstamoje vietoje, buvo studijuojančių mediciną ir komerciją. Atsirado studentų Vienoje. Viena stipendija paskirta studijoms Londone, šešios — Prancūzijoje. Dvi stipendinės studijavo Italijoje. Atsižvelgdama į vargingą materialinę padėtį, Italijos valdžia atleido jas nuo mokesčio už mokslą.

Studijų sąlygos

Atsiradus galimybei daugiau stipendijų skirti studijoms užsienyje, kilo problema, pagal kokius kriterijus jas skirstyti, kokių specialybių Lietuvai labiausiai reikia, tuo labiau kad norinčių studijuoti užsienyje netrūko. Dar 1919 m. spalio 6 d. stipendijų skyrimo komisijos posėdyje P. Mašiotas (1919—1923 m. švietimo viceministras) pranešė, kad į užsienio mokyklas nori stoti ir stipendijos prašo 90 asmenų¹⁴. Vėliau jų dar padaugėjo. 1924 m. rugsėjo mėn. kelioms stipendijoms buvo paduota daugiau kaip 60 prašymų.

Stipendijoms skirstyti Švietimo ministerijoje buvo sudaroma speciali komisija, kuriai priklausė: 1) švietimo ministras, 2) Aukštojo mokslo departamento direktorius, 3) valstybės kontrolės atstovas, 4) po atstovą ministerijai, kurioms reikėjo užsienyje parengtų specialistų, 5) po atstovą draugijų, šelpiančių aukštųjų mokyklų studentus.

Stipendijas stengtasi skirstyti taip, kad tarp stipendininkų būtų įvairių Lietuvai reikalingų specialybių studentų. Todėl be Švietimo ministerijos žinios nebuvo leidžiama keisti studijų vietos ir objekto. Stipendijas gaudavo tik neturtingumo liudijimą turintys studentai. Pirmenybė buvo teikiama Lietuvos kariuomenės kariams ir gerai mokantiems kalbą šalies, kurioje rengėsi studijuoti. Galėjo būti paskirta tik pusė stipendijos sumos. Kartais studentas važiuodavo mokytis savo lėšomis ir stipendijos prašydavo vėliau, pamatęs, kad be jos neišsivers. Tokiems irgi buvo teikiama pirmenybė. Stipendiją skirdavo ir vykstantiems specializuotis, t. y. jau baigusiems aukštąjį mokslą. Studijuojantiems užsienyje buvo atidedama karinė prievolė.

Stipendininkai privalėjo kas semestrą atsiskaityti už mokslą Švietimo ministerijai arba jos įgaliotam atstovui, metų pabaigoje atsiųsti patvirtintus nuorašus dokumentų, kuriais aukštosios mokyklos atestavo studento darbą. Prastai besimokančiam ministerija turėjo teisę nutraukti stipendiją.

kiškos mokymo literatūros metodologija, išvertė į lietuvių kalbą ir išleido du botanikos ir vieną augalų fiziologijos vadovėlių, pasiuntė į Lietuvą ir jos periodinėje spaudoje pasiskelbė pluoštą straipsnių, skleidusių vakarietiškos bendrojo lavinimo mokyklos patirtį¹².

Viena iš žinomesnių, seniai veikiančių studentų draugijų įkurta Friburge (Šveicarijoje) dar 1899 metais. Iš pradžių ji vadinosi „Rūta“, o nuo 1915 m.—„Lituania“. Jos garbės narys buvo J. Tumas-Vaižgantas. 1919 m. šiai draugijai priklausė tokie būsimeji lietuvių kultūros šviestuliai kaip V. Mykolaitis-Putinas, S. Šalkauskis.

Knygoje „Pasaulio lietuviai“ pateikta duomenų apie 1926 m. Rygoje atkurtą Latvijos universiteto lietuvių studentų draugiją „Viltis“, įvairiais mokslo metais turėjusią nevienodai narių, daugiausia veterinarų¹³.

Apskritai lietuvių studentų draugijų užsienyje veikla — atskira tema, reikalaujanti specialių tyrinėjimų.

Be Švietimo ministerijos žinios stipendininkai negalėjo vesti arba ištekti. Priešingu atveju stipendija turėjo būti nutraukta, o iki tol gauta suma tuoju pat gražinta¹⁵.

Baigę mokslus, stipendininkai privalėjo atidirbti paskyrimo vietoje po dvejus metus už kiekvienų metų stipendiją. Nebaigę mokslo arba nenorėję atidirbti gautą sumą turėjo gražinti į valstybės išdą. Žinoma, tie pinigai ne visada būdavo išreikalaujami. Dėl netvarkingos dokumentacijos, ypač iš pradžių, nebūdavo tiksliai žinomos išmokėtos sumos, pasimesdavo studentų pėdsakai. Stipendininkams išmokėtų sumų knyga pradėta vesti tik 1925 metais.

1925 m. atidirbti už stipendiją pasidarė ne itin aktualu, nes šalyje ėmė trūkti darbo vietų. Atidirbimo laikas sumažintas iki 1,5 metų už metų stipendiją¹⁶.

Stipendijos, žinoma, buvo nedidelės. 1919 m. skiriama 2500 markių semestru, nuo 1921 m. spalio 10 d. — 500 auksinų mėnesiui, nuo lapkričio 19 d. — 1000 auksinų, 1922 m. liepos 1 d. nustatyta stipendija 2500 auksinų, tų pačių metų spalio 1 d. — 50 litų, 1923 m. vasario 5 d. — 100 litų ir t. t. Brangstant pragyvenimui ir šiek tiek turtėjant valstybei, šią sumą nuolat didino. Didesnę stipendiją mokėjo važiuojantiems specializuotis.

Kadangi stipendiją gaudavo tik tie, kurie neturėjo savo lėšų, buvo nuolat skundžiamasi, kad jos neužtenka. Berlyno studentai stipendininkai 1920 m. spalio 3 d. laiške Švietimo ministerijai rašė: „Jau šių 1920 m. pradžioj Berlyne vos tebuvo galima išgyventi su penkiais šimtais markių mėnesiui, o dabar čia gyvenimas ir mokslas mažiausiai dvigubai pabrango“. Toliau išskaičiuojama, kiek kas kainuoja Berlyne, ir prašoma padidinti stipendiją¹⁷. Tokių prašymų atkeliaudavo į ministeriją kone kiekvienais metais iš įvairių šalių. „Negaunantiems iš namų pinigų šios sumos užtekdavo tiktai džiovai, anemijai ar neurastenijai įsivaryti, bet išsimokslinti ir išsilavinti buvo per maža. Tai buvo nelyginant pamerkimas mirtimi iš palengvo tų, kurie drįstų ieškoti mokslo svetur“¹⁸, — rašė pedagogas J. Murka.

Taip blogai gal ir nebuvo. Pagaliau Lietuvos valstybė dar ne tokia turtinga, kad galėtų sočiai aprūpinti keliaujančius svetur savo vaikus. Ji galėjo tik patarti: „Reikia tik neapsigauti ir neįsivaizduoti, kad Vokietijoje pigu drabužiai, ir baltinių bei viršutinių su savim pasiimti. Be to, reikia pasiimti iš Lietuvos su savimi riebalų (lašinių ar sviesto), nes Vokietijoje visai nėra“¹⁹. Taip patarinėjo Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje darbuotojai čionai vykstantiems lietuvių studentams. Važiuojantys Belgijon studijuoti svetimšaliai turėjo atsivežti „savo tėvų ar kitų asmenų pasižadėjimą, kad studentas turės pinigų“²⁰.

Mokėtis už mokslą įvairiose šalyse skyrėsi. Antai Svedijoje apskritai nereikėjo mokėti, o Vokietijoje iš svetimšalių ėmė gerokai didesnį mokesį negu iš savų. Stengdamasi sumažinti lietuvių studentų išlaidas, Užsienio reikalų ministerija 1922 m. rugpjūčio mėn. kreipėsi į Vokietijos valdžią ir prašė Vokietijos universitetuose už paskaitų klausymą ir naudojimąsi mokymo priemonėmis iš lietuvių studentų imti tiek pat, kiek ir iš vokiečių studentų. Tačiau ji prašymo nepatenkino ir motyvavo tuo,

kad, sumažinus mokestį lietuviams, reikėtų mažinti ir piliečiams kitų valstybių, turinčių menkavertę valiutą²¹.

Stipendijas mokėjo ne tik Švietimo ministerija, bet ir bankai, savi-valdybės. Iki 1922 m. spalio mėn. jos buvo mokamos markėmis, vėliau — doleriais. 1924 m. birželio mėn. stipendija jau buvo 220 litų mėnesiui, nuo spalio — 250 litų ir dar 1100 skiriama mokesčiui už mokslą. Apie 1928 m. pradėta mokėti nemažą (1200 litų) priedą prie stipendijų studijuojantiems tose šalyse, kur pragyvenimas ypač brangus.

1925 m. rugsėjo 3 d. švietimo ministras paskelbė, kad stipendijos studijuoti užsienyje bus skiriamos tik: a) jau baigusiems aukštąjį mokslą ir važiuojantiems specializuotis, b) studijuojantiems specialybes, kurių negalima įgyti Lietuvoje, c) asmenims, kurie mokysis amatų, ketindami būti amatų mokyklų mokytojais²².

Kaip matyti, nemaža reikšmės buvo skiriama amatams. Amatų, kaip ir jūrininkų, mokyklos nepriklauso aukštosioms ir neįeina į straipsnio temą. Tačiau nesinorėtų apie jas nutylėti. Amatininkų ir jūrininkų rengimas buvo svarbi to meto švietimo politikos kryptis, tuo labiau kad užsienio mokyklose dažnai buvo mokomasi iki tol retai Lietuvoje pasi-taikančių specialybių (pvz., meninės knygrištytės).

Tam tikra problema kilo dėl studentų iš Klaipėdos krašto. Direktorija nenorėjo pripažinti Lietuvos aukštųjų mokyklų išduotų diplomų (ypač teisininkų) ir į autonomines krašto įstaigas priimdavo tik baigusius aukštąjį mokslą užsienyje. Todėl lietuvių studentams iš Klaipėdos, taip pat ir iš Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto, siunčiamiems į užsienį, nors ir nenorom, buvo daroma išimčių.

1925 m. užsienyje studijavo 7 Finansų ministerijos stipendininkai (1 — Šveicarijoje, 3 — Vokietijoje, 2 — Prancūzijoje, 1 — Austrijoje), 1 Susisiekimo ministerijos stipendininkas, 46 Švietimo ministerijos, 4 Vidaus reikalų ministerijos, 5 Užsienio reikalų ministerijos, 24 Žemės ūkio ministerijos stipendininkai. 18 Krašto apsaugos ministerijos stipendininkų užsienyje studijavo karo veterinariją (2 — Miuncheno universitete, 3 — Vienos universitete, 4 — Brno Aukštojoje veterinarijos mokykloje, 4 — Dorpatu (Tartu) universitete, kiti neaišku kur). Taigi 1925 m. užsienyje iš viso studijavo 105 lietuvių studentai, gaunantys valstybės stipendijas.

1926 m. rugpjūčio 23 d. 10 stipendijų buvo paskirta meno ir muzikos specialistų stažuotėms: kiekvienam po 250 litų kas mėnesį ir 1000 litų kelionpinigių metams. Tos pačios dienos laiške ministrui pirmininkui švietimo ministras taip paaiškino, kodėl būtina rengti savus specialistus, o ne kviesti iš užsienio: „Artimoje ateityje, praktiškas mokyklas steigdami, jei savo žmonių joms neparuošim, turėsime kviesti svetimšalius, kurie ne tik kad brangiai mums atsieis, bet dar į jauną mūsų mokyklą, kuri turi uždavinį tautinę kultūrą kelti, neišvengiamai įneš svetimo, nepageidaujamo mums elemento“²³.

Atskira tema — užsienio kalbos mokėjimas. Studijuoti kurios nors šalies aukštojoje mokykloje, gerai nemokant kalbos, — sunkiai įsivaizduojamas dalykas. Vis dėlto nemaža būsimųjų studentų važiavo į užsienį kupini greičiau tvirto pasiryžimo negu gerai mokėdami kalbą. Tačiau ten

ją išmokdavo palyginti greitai. Padėjo svetimkalbė aplinka ir itin palankios tam sudarytos sąlygos.

Beveik visose didesnėse šalyse vasarą veikė užsienio kalbos kursai užsieniečiams, kuriuose, be kalbos mokslų, jie turėjo galimybę susipažinti su šalies kultūra ir istorija. Veikė specialūs kalbos kursai būsimiesiems studentams ir begalė kitų. Ne vienas jaunuolis atvažiuodavo į šalį, kurioje norėjo studijuoti, dar prieš studijas, susirasdavo kokią darbą ir tuo pačiu metu gilino užsienio kalbos mokėjimą bei studijavo būsimosios specialybės literatūrą. Būtų galima pateikti ne vieną tokių pavyzdį. Apskritai to meto Lietuvos jaunimo negalima pavadinti vienkalbiumi. Paprasti vaikinukai, tebaigę kelias gimnazijos klases ir norintys mokytis amato, prašymuose dažnai nurodo moką bent 4 kalbas: lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių.

Dėl netolimos kaimynystės, istorinių aplinkybių Lietuvos gyventojams nebuvo svetima vokiečių kalba. Iš pradžių ją, kaip pirmąją užsienio kalbą, dėstė ir gimnazijose. Ketvirtajame dešimtmetyje, blogėjant Lietuvos ir Vokietijos santykiams, stiprėjant Lietuvos kultūrinei orientacijai į Prancūziją, vokiečių kalbą gimnazijose išstūmė prancūzų kalba. 1936 m. įvykdžius mokyklų reformą, ji tapo pagrindine užsienio kalba²⁴. Daugelyje gimnazijų ją dėstė prancūzai, visiškai nemokantys lietuviškai. Nors mokiniams per tokių mokytojų pamokas būdavo labai sunku, rezultatai akivaizdūs: baigusieji gimnazijas be didelio vargo galėjo susikalbėti prancūziškai.

Labiausiai nuskriausta šiuo atžvilgiu buvo anglų kalba: ją dėstė tik vyresnėse gimnazijos klasėse kaip antrąją užsienio kalbą.

Reikia pastebėti, kad archyvų dokumentuose beveik nekyla užsienio kalbų mokėjimo problema. Todėl darome išvadą, jog daugelis būsimųjų studentų bent jau minimaliai jas mokėjo arba, būdami gabūs ir darbštūs, greitai išmoko.

Specialistų rengimo užsienyje planas

Kuriantis Lietuvoje aukštosioms mokykloms, stengtasi siųsti jaunią į užsienį studijuoti tik tų specialybių, kurių nebuvo galima įgyti Lietuvoje. Štai 1925 m. rugpjūčio 25 d. Ministrų kabinetas nutarė nusteigti Lietuvoje jūrininkų mokyklos, o rengti juos užsienyje ir mokėti stipendijas. Susisiekimo ministerija susitarė su gerą vardą turinčia Suomijos Eriksono jūrininkų mokykla, kad ši priimtų tam tikrą skaičių mokinių ir iš Lietuvos²⁵. Vėliau mokytis jūreivystės vaikus siuntė ir kitur: į Latviją, Italiją, Prancūziją.

Studijų užsienyje pasirinkimas iš pradžių labai priklausė nuo asmeninės iniciatyvos. Vėliau rūpintasi joms suteikti daugiau planingumo. Tuo tikslu trečiojo dešimtmečio pabaigoje sudarytas specialistų rengimo užsienyje planas artimiausiems penkeriems (1929—1933) metams. Jį verta nušviesti išsamiau, kad būtų aišku, kokių specialistų rengimui teikta pirmenybė.

1928 m. buvo numatytos 102 stipendijos aukštajam mokslui eiti užsienyje: 5 — Lietuvos universiteto profesūrai rengti, 30 — Svetimo mi-

nisterijai, 10 — Žemės ūkio ministerijai, 10 — Krašto apsaugos ministerijai, 11 — Susisiekimo ministerijai, 4 — Finansų ministerijai, 2 — Užsienio reikalų ministerijai, 10 — meno ir muzikos specialistams rengti. Net 20 stipendijų skirta norintiems mokytis amatų²⁶.

Švietimo ministerijos stipendininkai, 1928 m. gavę stipendijas, buvo: 1 medikas, 3 filologai, 2 prancūzų bei pasaulio literatūros ir pedagogikos specialistai, 8 ekonomistai bei prekybininkai, 1 technikas, 1 kultūrtechnikas, 1 architektas, 2 istorikai, 1 teologas, 2 žurnalistai, 1 diplomatinės teisės specialistas. Be jų, Švietimo ministerija laikė esant reikalinga pasiūsti studijuoti: 2 studentus senųjų kalbų, 2 — naujųjų kalbų, 2 — archeologijos, 1 — žurnalistikos, 1 — pedagogikos (teorijos), 2 — kūno kultūros, 1 — pedagoginių darbų, 1 — nenormalių vaikų pedagogikos, 1 — neregijų pedagogikos.

Buvo planuojama parengti: 6 muzikos (2 dirigentus, 2 kompozicijos ir 2 instrumentinės muzikos specialistus), 12 dainininkų, 6 dailės specialistus (2 taikomosios tapybos, 2 taikomosios skulptūros, 2 grynojo meno), taip pat amatininkų: 12 medžio apdirbimo, 12 metalo apdirbimo, 3 keramikos, 2 odos specialistus, 2 krosnininkus, po vieną skardininką, mūrininką, dailidę, dažytoją, vandentiekio ir kanalizacijos specialistą.

Vidaus reikalų ministerija numatė parengti sau 2 kriminalinės policijos, 2 viešosios policijos specialistus, po vieną medicinos, plentų, vieškelių ir žvyrkelių tiesimo, moderniosios ugniagesybos bei socialinės apsaugos specialistą.

Susisiekimo ministerija pageidavo 2 geležinkelio specialistų, po vieną pašto, plentų, vandens kelių specialistą ir stipendijos kalboms studijuoti. Dar 12 stipendijų reikėjo jūrininkams rengti. 1929 m. lapkričio 7 d. Ministrų kabinetas paskyrė Susisiekimo ministerijai 10 stipendijų jūrininkams rengti Suomijoje ir 2 stipendijas — Italijoje²⁷.

Žemės ūkio ministerija pageidavo po kelis žmones (kiekvienais metais nevienodo skaičiaus) siūsti studijuoti žemėtvarkos ir miškininkystės. Ypač daug užsienyje studijavo būsimųjų veterinarų — po 30—34.

12 stipendijų buvo numatyta paskirstyti Lietuvos universiteto profesūrai rengti: po du Medicinos, Technikos, Teisės, Humanitarinių mokslų, Matematikos-gamtos ir Teologijos-filosofijos fakultetams.

Šio plano nebuvo griežtai laikomasi, tačiau jis atspindėjo vyriausybės orientaciją į tam tikras specialybes. Atsiradusios galimybės palankiomis sąlygomis papildomai pasiūsti studentų į užsienį nebuvo atsi-sakoma.

Keitimasis studentais. Studijų židiniai

Tai, kad daugelio ekonomiškai stiprių valstybių aukštosios mokyklos priimdavo užsienio, tarp jų ir Lietuvos, studentus kartais net be mokesčio už mokslą arba pačios skirdamos stipendiją, nebuvo vien labdara. Kiekviena valstybė buvo suinteresuota propaguoti savo kalbą, kultūrą, mokslą, kartu siekti ir glaudesnių ekonominių bei politinių ryšių.

Prancūzijoje veikė speciali organizacija (įkurta 1883 m.) Prancūzų sąjunga (Alliance Française), turėjusi tikslą įvairiuose kraštuose popu-

liarinti prancūzų kalbą ir kultūrą, steigti ir remti mokyklas, kuriose dėstoma prancūzų kalba, organizuoti prancūzų kalbos kursus svetimšaliams, besirengiantiems studijuoti šios šalies aukštosiose mokyklose.

Apie 1930 m. Paryžiaus dienraštis „Paris-Presse“ plačiai aprašė šios organizacijos posėdį, kuriame jos generalinis sekretorius Polis Liabė (Paul Labbé) pasakojo apie savo kelionę po Pabaltijo valstybes. Informacija buvo paskelbta ir „Lietuvos aide“. P. Liabė pasakė, kad prieš kelionę stebėjęsis, kodėl Pabaltijo valstybės tiek daug studentų siunčia į Prancūziją. Jis kreipėsis į aukštųjų mokyklų rektorius ir šiaip profesorius, prašydamas suteikti žinių apie baltų studentus. „Ir visi atsakė vienodai: jie dirbą be atvangos, yra dori ir be galo išstvermingi“! Neblogas įvertinimas! Posėdyje dalyvavęs Lietuvos pasiuntinybės patarėjas M. Dobkevičius (P. Klimas tuo metu buvo išvykęs į Ispaniją) pažymėjo, jog Lietuva tiek daug studentų siunčia į Prancūziją (jū dabar esą 340) ne tik dėl aukštųjų mokyklų gerumo ir malonaus prancūzų priėmimo, bet ir dėl to, kad esą kiek panašus lietuvių ir prancūzų mąstymo būdas. Lietuvius traukia prancūzų minties universalumas ir humaniškumas²⁸.

Net ir ne itin dosni bei svinginga Vokietija trečiojo dešimtmečio pabaigoje susirūpino dėl svetimšalių mažėjimo savo aukštosiose mokyklose ir laikė tai pavojumi vokiečių kultūrai plisti užsienyje.

Bent jau lietuvių studentų Vokietijoje tikrai mažėjo. Ketvirtajame dešimtmetyje įsigalint Hitleriui, Vokietijos ir Lietuvos santykiai sparčiai blogėjo, ir tai negalėjo neatsiliepti studijuojančiam jaunimui. Štai „Lietuvos aidas“ cituoja vokiškame laikraštyje „Germanija“ paskelbtą „Mellandbundo“ reikalavimą — „už numatomą kelių nelojalių vokiečių mokytojų ištrėmimą iš Klaipėdos krašto imtis represijų prieš lietuvius, studijuojančius Vokietijoje“²⁹. Ir tikrai incidentų buvo nemaža. Antai žemės ūkio ministras 1932 m. rugpjūčio 27 d. laiške švietimo ministrui pranešė: „Kadangi stipendininkai Bajorūnas Leonas ir Guogis Adolfas dėl vokiečių studentų ekscesų, nukreiptų prieš lietuvių studentus, turėjo čia mokslus nutraukti, dabar jie bus siunčiami į kitų valstybių aukštąsias mokyklas“³⁰.

Buvo siekiama bendradarbiauti ir su mažesnėmis valstybėmis. Dar 1928 m. liepos 7 d. Švietimo ministerija prašė Čekoslovakijos pasiuntinybę tarpininkauti, kad į Čekoslovakijos amatų mokyklas nuo rugsėjo 1 d. būtų priimti 9 lietuviai³¹. Šis prašymas buvo patenkintas. Visi priimtieji jau turėjo po 20—21 m. ir padarė kuo geriausią įspūdį. Po kurio laiko Čekoslovakijos pasiuntinybė persiuntė Švietimo ministerijai vienos amatų mokyklos direktoriaus J. A. Puhtos laišką, kuriame sakoma, kad besimokantys staliaus amato P. Babickis ir J. Kuras „yra vieni iš geriausių mokinių ir kad, grįžę į savo tėvynę, padarys garbę mūsų mokyklai“³². Be amatininkų, Čekoslovakijoje buvo studijuojančių komerciją, statybą, kultūrtechniką, veterinariją ir netgi chorvedybą.

Nuo 1930/31 mokslo metų Čekoslovakijos švietimo ministerija įsteigė stipendiją (10 mėnesių po 1500 kronų) Lietuvos piliečiui ir kartu pageidavo, kad Lietuvos švietimo ministerija tokią pat stipendiją skirtų Čekoslovakijos piliečiui. Šitai, jos nuomone, stiprintų abiejų šalių kultūrinius ir intelektualinius ryšius. Stipendija turėjo būti skiriama jau

baigusiam aukštąjį mokslą ir besirengiančiam moksliniam darbui žmogui. Pageidauta, kad lietuvių stipendininkas Čekoslovakijoje studijuotų čekų arba slovakų kalbą, literatūrą, istoriją, tačiau griežtai šito nebuvo reikalaujama. Taip pat leista pasirinkti bet kurį Čekoslovakijos miestą ir aukštąją mokyklą arba mokslo tiriamąjį institutą³³. Po tokią pat stipendiją buvo paskirta Prancūzijos, Vokietijos, Danijos ir Olandijos studentams³⁴.

Pirmasis šia stipendija pasinaudojo istorikas A. Šapoka. Čekoslovakijoje jis surinko medžiagos apie XIV—XVII a. Prahos lietuvių kolegiją, parašė straipsnį apie Jeronimą Prahiskį ir jo keliones Lietuvon. Įvertinęs sukauptų duomenų naudą, A. Šapoka pageidavo likti dar metus, ir jo prašymas buvo patenkintas³⁵. Lietuva ilgai nerado lėšų panašiai stipendijai Čekoslovakijos piliečiui. Ji buvo paskirta tik 1933 m. rugpjūčio mėnesį.

Buvo užmegzti ryšiai su Danija, nedidele šalimi, kai kuriais atžvilgiais panašia į Lietuvą. 1929 m. lapkričio 22 d. Karališkoji Danijos pasiuntinybė Lietuvoje pranešė Lietuvos ministrui pirmininkui, jog ji susitarė su vyriausybe ir Draugija jauniesiems komersantams specializuotis, kad 12 jaunų lietuvių Danijoje galės mokytis komercijos³⁶. Kaip tik tuo metu Lietuvoje buvo susirūpinta, kad beveik visa prekyba yra „vienos tautinės mažumos rankose“³⁷. Finansų ministerijai paskyrus 6 papildomas stipendijas, 12 lietuvių išvažiavo į Daniją teoriškai ir praktiškai specializuotis prekyboje. 6 važiavo savo lėšomis. Visi lengvai pramoko danų kalbos. Danijoje lietuviai studijavo ir veterinariją.

Apie 1933 m. pirmieji lietuvių studentai, karo veterinarai, pasirodė Švedijoje. Ten studijuoti sąlygos buvo itin palankios, nes nereikėjo mokėti už mokslą, o tai mūsų studentams buvo ypač aktualu. Be to, Švedų—lietuvių draugijos pirmininkas S. Burmanas rašė: „Tiesimokinant švedų universitetuose nedideliame kiekiui užsieniečių, šie laikomi savais žmonėmis“³⁸. Vytauto Didžiojo universitete įsteigus švedų kalbos lektoratą (lektorius mag. Falkas), būsimiesiems studentams atsirado galimybė dar Kaune pramokti švedų kalbos. Nors vėliau Švedijoje buvo studijuojančių etnologiją, evangelikų teologiją, miškininkystę, veterinariją, jūreivystę, meninį stiklo apdirbimą, itin glaudžių ryšių su Švedija užmegzti nespėta. Tačiau tokių ketinimų buvo. Ketvirtajame dešimtmetyje Švedijoje veikė netgi Komitetas Baltijos valstybių kultūriniam bendradarbiavimui skatinti. Jo veikla kol kas dar netyrinėta.

Ketvirtajame dešimtmetyje lietuvių studentų atsirado Olandijoje (jūrininkų) ir netgi tokiose lietuviams egzotiškose šalyse kaip Indija ir Palestina. Į Indiją savo iniciatyva 1931 m. išvyko A. Paškevičius (Poška), M. Šalčiaus draugas, taip pat keliautojas. Jo paties teigimu, norėjęs ten „patikrinti, kiek yra pagrindo lietuvių ir Indijos arijų giminingumo teorijai“³⁹. Disertacijai pasirinko temą „Lietuviai — indoarijų protėviai“.

Per visą nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį į Tarybų Sąjungą, jos sostinę Maskvą, su valstybės stipendijomis buvo pasiūsti 3 menininkai: 1934 m. — P. Babickas „studijuoti filmos režisūros ir susipažinti su naujausia kino technika“⁴⁰; R. Juknevičius (1906—1963), kuris Maskvos teatruose 1934—1936 m. studijavo režisūrą. 1935 m.

Švietimo ministerijos stipendiją metams pavyko gauti ir režisieriui A. Jakševičiui (1908—1941). J. Blekaitis rašė: „Kad ir kaip nepalankios būtų mūsų nuomonės apie aną imperiją, Maskva tuo metu dar buvo tarptautiniu mastu pripažintas teatrinio meno centras“⁴¹.

Apie kitų specialybių studentus iš Lietuvos Tarybų Sąjungoje duomenų rasti nepavyko, turbūt jų ir nebuvo. Žinoma, šiuo atveju neturime galvoje lietuvių, nelegaliai važiuavusių mokytis į Vakarų tautinių mažumų komunistinį universitetą ir Tarptautinę Lenino mokyklą prie Kominterno vykdomojo komiteto Maskvoje. „LKP istorijos apybraižos“ duomenimis, 1921—1936 m. šiame universitete mokėsi apie 330 lietuvių studentų. Tačiau tik 25 grįžo į Lietuvą⁴².

Buvo studijuojančių ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Įvairūs JAV universitetai lietuviams buvo paskyrę keletą stipendijų.

1929 m. užsienyje su valstybės stipendija studijavo 141 lietuvis: Vokietijoje ir Prancūzijoje — po 25, Čekoslovakijoje ir Austrijoje — po 23, Suomijoje — 10, Latvijoje — 14, Šveicarijoje — 9, Italijoje — 6, Belgijoje — 4, dar 2 neišku kur⁴³. Kitais duomenimis, pora būsimųjų jūrininkų tuo metu studijavo Olandijoje.

Neįtikėtinai toli jaunuoliai važiuavo mokytis amatų. Štai tik kelių mokyklų pavadinimai: Namų ūkio mokykla Briuselyje (Belgija), Fotografijos mokykla Berlyne (Vokietija), Metalų mokykla Veronoje, Raidžių rinkėjų mokykla Milane (Italija).

Kaip ir anksčiau, itin rūpintasi žemės ūkio specialistų rengimu. 1930 m. užsienyje studijavo 48 Žemės ūkio ministerijos siūsti žmonės: Vienoje — 17, Rygoje — 14, Berlyne — 7, Prahoje ir Tulūzoje — po 4, Berne — 2. 38 iš jų studijavo veterinariją, 6 — miškininkystę ir 4 — kultūrtechniką⁴⁴.

Įdomu, kokias šalis ir miestus rinkosi važiuojantys specializuotis menininkai ir muzikai. 1931 m. lietuviai Milane, Romoje ir Paryžiuje studijavo dainavimą, taip pat Paryžiuje — vargonų muziką, tapybą, skulptūrą, Berlyne — kompoziciją⁴⁵. Taigi, kaip ir visais laikais, menininkus labiausiai traukė Paryžius, kaip humanitarinės kultūros centras.

Reikia pabrėžti, kad užsienio aukštosios mokyklos buvo pasirenkamos neaklai. Jau apie 1923—1924 m. žinota, kad, pvz., mediciną studijuoti geriausia Liono, Monpeljė, Nansi (psichiatrija), Strasbūro, Lilio universitetuose. Susisiekimo ministerijos inspektorius 1928 m. lapkričio 13 d. rašte ministrui teigiama, kad šios ministerijos stipendininkus reikėtų siūsti į Berlyną, taip pat į Paryžiaus tiltų ir kelių nacionalinį institutą. O Grenoblio, Tulūzos, Dancigo aukštosios mokyklos ne geresnės už Kauno universiteto Technikos fakultetą⁴⁶.

Laikas ir sukaupta patirtis leido vis rūpestingiau pasirinkti užsienio aukštąsias mokyklas. Studentams stipendininkams buvo uždrausta savavališkai jas kaitalioti.

Apie 1931 m. valstybės stipendininkus liko tokie duomenys: Austrijoje — 27, Vokietijoje — 30, Prancūzijoje — 12, Italijoje — 5, Palestinoje — 1, Belgijoje — 4, Čekoslovakijoje — 17, Šveicarijoje — 2, Latvijoje — 20, Danijoje — 12⁴⁷. Šie skaičiai, kaip jau minėta, rodo tik studentus, gavusius stipendiją. Tačiau apskritai lietuvių tose šalyse studijavo ne-

palyginamai daugiau. Pvz., Generalinio konsulato Austrijoje sekretorius J. Nastopka 1933 m. rugpjūčio 11 d. pranešė Užsienio reikalų ministerijai, kad šalies aukštesiose mokyklose studijuoja daugiau kaip 100 studentų, Lietuvos piliečių⁴⁸.

Duomenų apie studentus, važiavusius į užsienį be stipendijos, galima būtų aptikti nebent Užsienio reikalų ministerijos užsienio pasus išdavinėjusios įstaigos dokumentuose, bet jų Lietuvos valstybiniame archyve kol kas neradau.

Lietuvių studentų, užsienyje einančių mokslą, sąjungos* valdyba (pirmininkas — M. Lipčius) 1930 m. buvo pasiryžusi užmegzti ryšį su visais po 1918 m. užsienyje studijavusiais lietuviais. Apie tai paskelbta „Lietuvos aide“ ir prašyta buvusius studentus pranešti valdybai savo adresus⁵¹. Galbūt ši sąjunga buvo surinkusi tam tikrų duomenų apie užsienyje studijavusius lietuvius. Tačiau kol kas šios medžiagos likimas neaiškus. Pats M. Lipčius (1894—1942²), 1924—1927 m. studijavęs Paryžiuje, vėliau dirbęs Kaune Finansų ministerijos departamento direktorium, Lietuvą prijungus prie TSRS, buvo išstremtas į Sibirą ir ten mirė.

Lietuvių studentai užsienyje ne tik mokėsi. Dauguma jų, būdami Lietuvos patriotai, visomis išgalėmis ir progomis populiarino Lietuvos vardą, talkininkavo Lietuvos pasiuntinybėms, reprezentavo jauną valstybę. Štai minėtas M. Lipčius P. Klimo pavedimu dalyvavo daugelyje 1927 m. Paryžiuje vykusio administracijos mokslo kongreso posėdžių⁵².

Apie 1927 m. Svetimo ministerija J. Tysliavai, P. Vaičiūnui, J. Petrenui (P. Taruliui) ir A. Gričiui paskyrė stipendijas studijuoti literatūrą Paryžiuje. Studijuodami jie kartu rengė Lietuvių literatūros antologiją⁵³ prancūzų kalba.

1930 m. birželio 27 d. Čekoslovakijos pasiuntinybė pranešė Lietuvos švietimo ministerijai, jog Čekoslovakijoje studijuojantys „Burokas Steponas (g. 1908) ir Pacevičius Ignas (g. 1904) ne tik gerai mokosi, bet savo paskaitomis apie Lietuvą vietoje ir apylinkėse žymiai prisidėjo prie susipažinimo su Lietuva ir platinimo užsįjdomavimo ja“⁵⁴.

1931 m. Lietuvių studentų sąjunga Belgijoje pagelbėjo įrengti Briuselio Pasaulio rūmuose (Palais Mondial) etnografijos skyriuje kambarį, skirtą Lietuvai. Tai tik keli pavyzdžiai, kaip studentai padėjo populiarinti Lietuvos vardą. O štai pačių studentų, studijavusių Paryžiuje „grynąjį ir pritaikomąjį meną“, laiškas, rašytas maždaug 1930 m. nepaprastajam ir įgaliotam ministrui Prancūzijoje: „Mes, studentai menininkai, studijuodami Europos meno centre, turėdami daug progų plačiau meno gyvenime pasireikšti, jaučiame pareigą, kad neturime vien užsidaryti mokyklos ribose ir pasitenkinti tik diplomų įsigijimu, bet dedame pastangų įeiti į Paryžiaus menininkų šeimyną, dalyvauti parodose ir bendrai norime įnešti lietuvių vardą į čionykštį meno gyvenimą“⁵⁵.

* Ši sąjunga buvo įkurta 1927 m. rugsėjo 18—19 d. Kaune įvykusiame suvažiavime. Įregistruota 1929 m. birželio 11 d., 1930 m. antroje pusėje pasivadino Lietuvos užsienio akademikų sąjunga. Tuomet ji jungė 4 draugijas su 102 nariais, be to, 42 atskirus narius, iš viso 144⁴⁹.

Kaip vieną iš sąjungos darbų galima paminėti 1930 m. liepos mėn. Sveicarijoje organizuotą paskaitų ciklą apie Lietuvą tema „Kraštas ir gyventojai, ekonominė padėtis ir galimybės“. Paskaitas įvairiose auditorijose skaitė ekonomistas K. Sruoga⁵⁰.

Laiškas baigiamas išvada, kad menininkui reikia didesnės stipendijos negu kitam studentui. Įvairiu metu Paryžiuje studijavo J. Miltinis, V. Grybas, K. Kaveckas, P. Vaičiūnas, R. Antinis, V. K. Jonynas. Kiekvienas jų savo talentu tikrai galėjo garsinti Lietuvos vardą.

Apie 1935 m. Britų Taryba pasiūlė 4 stipendijas lietuviams — būsimiesiems anglų kalbos mokytojams. Jiems turėjo būti sudarytos sąlygos Anglijos universitetuose pagilinti anglų kalbos ir literatūros žinias, pažadėta apmokėti mokslo, pragyvenimo ir kelionės išlaidas⁵⁶. Pirmasis mėginimas siųsti studentus ne itin pavyko: dėl prastos atrankos nuvažiavusieji gana menkai mokėjo anglų kalbą, todėl iš studijų Anglijoje turėjo mažiau naudos, negu galima buvo tikėtis. Tai pastebėjo ir anglai. Kitais metais pasistengta geriau atrinkti kandidatus į šias stipendijas. Būsimieji anglų kalbos mokytojai kasmet tobulinosi Anglijos aukštesiose mokyklose.

Maždaug tuo pačiu metu panašų žingsnį žengė ir Prancūzijos vyriausybė: lietuvių studentams paskyrė taip pat 4 stipendijas. Prancūzai pageidavo iš 8 kandidatų patys pasirinkti stipendininkus. Kandidatais turėjo tapti romanistiką studijuojantys studentai, išklausę mažiausiai du semestrus Vytauto Didžiojo universitete ir besirengiantys tapti prancūzų kalbos mokytojais⁵⁷. Prancūzijos vyriausybė stipendijų skyrė ne tik studentams. Ją gavo, pvz., ir istorikas B. Dundulis. 1934—1940 m. jis tobulinosi Paryžiaus universitete, čia apgynė disertaciją apie Napoleono žygį per Lietuvą 1812 metais.

1935 m. Padujos universiteto profesorius S. Devoto kreipėsi laišku į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją ir siūlė įsteigti Vytauto Didžiojo universiteto 6 mėn. stipendijų italų studentui mainais į tokią pat stipendiją Italijoje lietuviui⁵⁸. Pasiūlymas buvo sutiktas palankiai, numatytas net kandidatas — A. Churginas. Tačiau galime spėti, kad šiai idėjai nebuvo lemta įsikūnyti. Nėra duomenų apie lietuvių studentus — Italijos vyriausybės stipendininkus ir italų studentų keliones į Lietuvą. A. Churginas 1936—1939 m. studijavo Paryžiaus ir Grenoblio universitetuose, taigi — Prancūzijoje.

Apie 1930 m. Miuncheno Mokslų akademija paskyrė stipendiją lietuviui gilinti ekonomikos mokslų žinias. Tuo rūpinosi Lietuvos garbės konsulas Miunchene Fliugeris (Pflüger), Vokiečių akademijos narys.

Žinios apie stipendijas, jomis pasinaudojusius studentus yra be galo menkos ir reikalauja papildomų tyrinėjimų. Tačiau aišku, kad mezgėsi vis glaudesni Lietuvos ryšiai su didelėmis ir mažomis Europos valstybėmis: keistasi studentais, steigtos stipendijos.

Prasidėjus II pasauliniam karui, Lietuvos vyriausybė nutarė atšaukti iš užsienio valstybių studentus stipendininkus. Toliau mokyti leido tik neutraliose valstybėse, jeigu tuo suinteresuotos studentus siuntusios ministerijos⁵⁹. Tarp suinteresuotų buvo Susisiekimo ministerija. 1939 m. lapkričio 25 d. laiške Švietimo ministerijai susisiekimo ministras rašė apie jūrininkų rengimo problemas. Karui prasidėjus, daugelis valstybių uždraudė savo jūrininkams tarnauti svetimų šalių laivuose. Lietuvai tai sudarė nepatogumų, nes savų jūrininkų jai labai trūko. Todėl, nors 1939 m. užsienyje jūreivystės mokėsi net 34 studentai (Latvijoje — 16,

Italijoje — 11. Suomijoje — 1, Prancūzijoje — 6), buvo galvojama, kaip padidinti jų skaičių. Susisiekimo ministro nuomone, besiplėtojantiems Sventosios uostui artimiausiu metu turėjo prireikti bent 18—20 jūrininkų. Ministras optimistiškai žiūrėjo į ateitį, teigė, kad po karo „paprastai prasideda didžiausio laivų pareikalavimo ir laivininkystei tarptarpti ir klesėti laikotarpis. Čia laimi ir pasinaudoja tas, kas geriausiai pasiruošęs“⁶⁰.

Lyg ir negresiant tiesioginiam pavojui, po kiek laiko buvo leista užsienyje likti ir tiems stipendininkams, kurie jau baigia mokslus arba kurių specialybės labai reikalingos Lietuvai. Tačiau, tarptautinei padėčiai vis labiau komplikuojantis, į visų šalių Lietuvos pasiuntinybes buvo išsiuntinėtos telegramos ir nurodyta patarti lietuvių studentams grįžti, taip pat paskolinti jiems pinigų kelionei namo⁶¹. Tačiau grįžti skubėjo ne visi. Daug kam per vargą gauta stipendija ir pasiekta galimybė išvažiuoti į svečią šalį studijuoti norimos specialybės buvo itin brangios, o pavojus neatrodė labai baisus ir artimas. Pagaliau ne vien užsienyje besimokantiems studentams Tarybų Sąjungos ultimatas Lietuvai, staugus Lietuvos nepriklausomybės praradimas, įjungimas į TSRS buvo netikėtumas. Jau 1940 m. birželio 29 d. Lietuvos sienų su Vokietija apsaugą perėmė TSRS pasienio kariuomenė, kuri Lietuvos Liaudies vyriausybei buvo nepavaldi⁶². Todėl ne vienas lietuvių studentas atsidūrė liūdnoje ir absurdiškoje padėtyje, kai turėjo prašyti TSRS vizos grįžti į namus.

Štai 1940 m. spalio mėn. Lietuvos TSR kultūros ministerijos laiške Vidaus reikalų komisariatui prašoma „padaryti žygių atitinkamose SSSR įstaigose“, kad J. Šukys, kuris su Prancūzijos vyriausybės stipendija gilino Paryžiuje prancūzų kalbos žinias, o dabar jau mėnesį be pinigų sėdi Eitkūnuose ir negauna vizos įvažiuoti į Lietuvą, galėtų grįžti į tėvynę⁶³.

Taip grįžo tie, kurie apskritai grįžo. Ne vienas liko kur studijavęs. Vis dėlto dauguma, įgiję reikalingų specialybių, gerai išmokę užsienio kalbų, parvažiavo Lietuvon. Tačiau labai greitai daugeliui vėl teko keliauti iš namų, tik šį kartą kiton pusėn — į Sibirą. Nemaža likusių 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Lietuvoje po II pasaulinio karo nedaug liko užsienyje parengtų specialistų. O kitiems kelias į užsienio universitetus ilgam užsidarė.

Dėl šaltinių fragmentiškumo gana keblu nustatyti bendrą užsienyje 1919—1940 m. studijavusiųjų iš Lietuvos skaičių. Antai Finansų ministerijos Centrinio statistikos biuro direktorius 1929 m. gegužės 8 d. laišku kreipėsi į Svetimo ministeriją ir prašė informuoti, kiek asmenų su stipendijomis kasmet išvykdavo iš Lietuvos studijuoti į užsienį 1919—1929 metais. Ant laiško užrašyta: „Tokia statistika prieš 1929 m. nebuvo vedama, todėl žinių dabar surinkti negalima“⁶⁴. Nebuvo ji vedama ir po 1929 metų.

Orientacinį studentų skaičių randame Svetimo ministerijos fonde esančiame „Užsienyje besimokančių ir baigusių aukštąsias mokyklas asmens bylų (1925—1940 m.)“ apyraše. Jame — 1096 bylos. Prie šio skaičiaus pridėję susumuotus mūsų minėtus 1919—1924 m. duomenis — apie 160 studentų, iš viso turėtume maždaug 1300 studentų. Žinoma, tai labai apytikris skaičius. Toliau tyrinėjant šią problemą, jis, be abejo,

bus tikslinamas. Būtų įdomu sudaryti nors ir apytikrius sąrašus studentų, kurie, A. J. Greimo žodžiais, „šimtais, tūkstančiais, ištisomis bangomis“ atsirado Berlyne, Paryžiuje, Vienoje, tęsė J. Basanavičiaus, Vaižganto, Maironio vakarietiškos kultūros tradicijas⁶⁵. Toliau nagrinėti reikia ir kai kuriuos kitus straipsnyje iškeltus klausimus.

Išvados

Straipsnyje išdėstyti faktai leidžia padaryti keletą išvadų:

1. Lietuvos Respublikos vyriausybė iš pat pradžių aiškiai suprato, kad įvairių specialistų geras parengimas, visų pirma užsienyje, kol Lietuvoje aukštosios mokyklos dar tik kūrėsi, yra labai svarbi Lietuvos ekonominės ir kultūrinės raidos sąlyga.

2. Šalių pasirinkimas studijoms buvo tiesiogiai susijęs su ekonominėmis ir politinėmis sąlygomis: iš pradžių didžiausias studentų srautas nukrypo į Vokietiją, su kuria Lietuvą siejo kaimynystė, geri santykiai ir iki 1922 m. bendra valiuta. Vėliau, santykiams su Vokietija blogėjant, lietuvių studentų daugėjo Austrijoje, Anglijoje, Prancūzijoje, Čekoslovakijoje, kitose Europos šalyse. Iš viso Lietuvos studentai mokėsi 15 Europos valstybių.

3. Užsienyje daugiausia studijavo būsimųjų žemės ūkio specialistų: veterinarų (tarp jų ir karo veterinarų), miškininkų, taip pat nemaža jūrininkų. Vyriausybė laikėsi nuostatos siųsti į užsienį studijuoti tų specialybių, kurių negalima įgyti Lietuvoje.

4. Studijuoti užsienyje buvo suinteresuoti ne tik lietuviai. Daugelis šalių sudarė lengvatines sąlygas užsienio studentams, skyrė jiems vyriausybines stipendijas, siekdamos taip sustiprinti savo kultūrinę, kartu ir ekonominę įtaką mažesnėms šalims. Vyriausybines stipendijas lietuvių studentams nagrinėjamoju laikotarpiu įsteigė Anglija, Čekoslovakija, JAV, Prancūzija, Vokietija, siūlėsi Italija.

5. Užsienyje, ypač Vakarų Europoje, baigę mokslus studentai neabejotinai sustiprino Lietuvos intelektualinį potencialą.

Pagaliau vien tai, kad iš daugiau kaip šimtmetį svetimųjų engto kampelio į Europos civilizacijos centrus išvažiavo mokyti daug nekilmingo ir neturtingo jaunimo, kad ten studijuodami jaunuoliai nepamiršo esą lietuviai, grįždami parsivežė naujų idėjų, drąsių užmojų, laisvą dvasią, buvo neabejotinas indėlis į Lietuvos kultūrą.

¹ Apie kultūrinio bendradarbiavimo problemas plačiau žr.: Genzelis B. Kultūrų sąveika. V., 1989. P. 16–38; žr. taip pat: Łossowski P. Francuska penetracja kulturalna nad Bałtykiem (1919–1940) // Kwartalnik Historyczny. 1972. N 4. S. 843–859.

² Žr. Biržiška V. Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais. Cikaga, V., 1987. Knygoje yra platus A. Sapokos įvadas „Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo“. Apie Lietuvos studentus carinės Rusijos imperijos aukštosiose mokyklose iki 1918 m. rašė A. Tyla. Zr.: Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 m. // Lietuvos TSR MA darbai. A serija. 1973. T. 3. P. 113–146.

³ Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1964. T. 30. P. 457. Zr. taip pat: Veteikis V. Nuo Pakartuvių iki Fribourgo // Varpai. 1991. P. 127–132.

⁴ Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1968. T. 15. P. 775.

⁵ Ten pat.

- ⁶ Lietuvos švietimo ministro 1919 m. kovo 27 d. raštas Ministrų kabinetui // LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1367. L. 191.
- ⁷ Galva G. Ernestas Galvanauskas: Politinė biografija. Čikaga, 1982. P. 240.
- ⁸ LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1367. L. 155.
- ⁹ Lietuvos švietimo ministro raštas Didžiosios Britanijos konsului Lietuvoje // Ten pat. L. 122.
- ¹⁰ 1921/1922 mokslo metais Vokietijos aukštosiose mokyklose studijavusių Lietuvos studentų sąrašas // Ten pat. B. 1372. L. 137—140.
- ¹¹ Berlyno lietuvių studentų draugija // Nepriklausoma Lietuva (V.). 1919. Rugpj. 29.
- ¹² Motuza A. Po netekties žyme // Mokslas ir gyvenimas. 1991. Nr. 1. P. 11.
- ¹³ Variakojis J. Užsienio lietuvių studentija // Pasaulio lietuviai. K., 1935. P. 304—307.
- ¹⁴ Stipendijų skyrimo komisijos 1919 m. spalio 6 d. posėdžio protokolas Nr. 1. // LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1366. L. 1.
- ¹⁵ Dokumentas be pradžios. Turbūt Lietuvos stipendininkų užsienyje elgesio taisyklės // Ten pat. B. 1753. L. 1.
- ¹⁶ Lietuvos švietimo ministro 1925 m. birželio 22 d. raštas krašto apsaugos ministriui // Ten pat. B. 1380. L. 86.
- ¹⁷ Ten pat. B. 1367. L. 80.
- ¹⁸ Murka J. Lietuviška formalistinė mokykla (1923—1936) // Vairas (K.). 1938. Nr. 15—16. P. 952.
- ¹⁹ 1919 m. laiškas be adresato, pasirašytas P. Kairelio // LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1367. L. 155.
- ²⁰ Naujos sąlygos svetimšaliams gauti Belgijos vizas ir stoti į belgų universitetus // Ten pat. B. 1385. L. 49.
- ²¹ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos 1922 m. rugpjūčio mėn. raštas Švietimo ministerijai // Ten pat. B. 1369. L. 20.
- ²² 1925 m. rugsėjo 3 d. pranešimas (stipendijų reikalu) // Ten pat. B. 1380. L. 254.
- ²³ Ten pat. B. 1385. L. 67.
- ²⁴ Lietuvių enciklopedija. T. 15. P. 772.
- ²⁵ Lietuvos susisiekimo ministro 1925 m. rugsėjo 24 d. raštas švietimo ministriui // LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1380. L. 24.
- ²⁶ 1928 m. numatomų skirti stipendijų planas // Ten pat. B. 1385. L. 286—287.
- ²⁷ Lietuvos susisiekimo ministro 1931 m. gegužės 6 d. raštas švietimo ministriui // Ten pat. B. 1399. L. 173.
- ²⁸ „Paris-Presse“ apie Paul Labbé kelionę po Pabaltijo valstybes // Lietuvos aidas. 1930. Kovo 11.
- ²⁹ Vakarinio universiteto klausimas Berlyne: Inteligentų perteklius // Ten pat. Kovo 5.
- ³⁰ LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1409. L. 209.
- ³¹ Lietuvos švietimo ministerijos 1928 m. liepos 7 d. raštas Čekoslovakijos Respublikos pasiuntinybei Lietuvoje // Ten pat. B. 1388. L. 20.
- ³² Čekoslovakijos Respublikos pasiuntinybės Lietuvoje raštas Lietuvos švietimo ministerijai // Ten pat. L. 24.
- ³³ Lietuvos švietimo ministro 1933 m. vasario 2 d. raštas ministriui pirmininkui // Ten pat. B. 1394. L. 118.
- ³⁴ Čekoslovakija paskyrė 1 stipendiją lietuviui // Lietuvos aidas. 1930. Geg. 23.
- ³⁵ A. Šapokos ataskaita Lietuvos švietimo ministerijai // LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1394. L. 126.
- ³⁶ Karališkosios Danijos pasiuntinybės Lietuvoje 1929 m. lapkričio 22 d. raštas Lietuvos ministriui pirmininkui // Ten pat. B. 1725. L. 2.
- ³⁷ Lietuvos švietimo ministro 1929 m. gruodžio 31 d. raštas ministriui pirmininkui // Ten pat. B. 1389. L. 22.
- ³⁸ S. Burmano 1935 m. balandžio 11 d. raštas Lietuvos švietimo viceministriui // Ten pat. B. 1713. L. 52.
- ³⁹ A. Paškevičiaus laiškas Lietuvos švietimo ministerijai [be datos, gautas 1931.IV.3] // Ten pat. B. 1399. L. 133.
- ⁴⁰ Lietuvos švietimo ministerijos 1934 m. gruodžio 28 d. raštas Finansų ministerijai // Ten pat. B. 1418. L. 4.

- ⁴¹ Blekaitis J. Iš mūsų teatro praeities. VI. Algirdas Jakševičius // *Metmenys (JAV)*. 1991. Nr. 60. P. 151.
- ⁴² Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža. V., 1978. T. 2. P. 406.
- ⁴³ 1926 m. Lietuvos stipendininkų adresai // *LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1389. L. 160—166.*
- ⁴⁴ Lietuvos žemės ūkio ministro 1930 m. lapkričio 30 d. raštas švietimo ministrui // *Ten pat. B. 1394. L. 80.*
- ⁴⁵ Lietuvos valstybės stipendininkų 1931 m. pabaigos sąrašas // *Ten pat. B. 1399. L. 26.*
- ⁴⁶ *Ten pat. B. 1753. L. 337.*
- ⁴⁷ Lietuvos švietimo ministro 1931 m. lapkričio 6 d. raštas Lietuvos bankui // *Ten pat. B. 1399. L. 178—181.*
- ⁴⁸ *Ten pat. B. 1409. L. 260.*
- ⁴⁹ *Lietuvių enciklopedija. 1963. T. 29. P. 69.*
- ⁵⁰ Valkauskas S. Dr. K. Sruogos paskaitos Sveicarijoje // *Lietuvos aidas. 1930. Birž. 13.*
- ⁵¹ Lietuvos studentų, užsienyje einančių mokslą, sąjungos skelbimas // *Ten pat. Kovo 11.*
- ⁵² Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje 1929 m. gegužės 6 d. raštas Užsienio reikalų ministerijai // *LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1724. L. 85.*
- ⁵³ Mūsų rašytojai stipendininkai Paryžiuje // *Kultūra. 1927. Nr. 5—6. P. 309.*
- ⁵⁴ *LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1409. L. 124.*
- ⁵⁵ *Ten pat. B. 1405. L. 84.*
- ⁵⁶ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos 1936 m. rugsėjo 21 d. raštas švietimo ministerijos generaliniam sekretoriui // *Ten pat. B. 1762. L. 35, 75.*
- ⁵⁷ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos 1938 m. gegužės mėn. raštas švietimo ministerijai // *Ten pat. B. 1765. L. 32, 38.*
- ⁵⁸ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos 1935 m. kovo 7 d. raštas švietimo ministerijai // *Ten pat. B. 1421. L. 93.*
- ⁵⁹ Lietuvos ministrų kabineto generalinio sekretoriaus 1939 m. rugsėjo 9 d. raštas švietimo ministrui // *Ten pat. B. 1753. L. 79.*
- ⁶⁰ *Ten pat.*
- ⁶¹ *Ten pat. L. 115.*
- ⁶² Sargailis G. Sargybiniai tupėjo už medžių // *Vakarinės naujienos. 1991. Birž. 25.*
- ⁶³ *LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1765. L. 1.*
- ⁶⁴ *Ten pat. B. 1389. L. 157.*
- ⁶⁵ Greimas A. J. Antanas Smetona ir kas toliau // *Studijuojantiems politologiją. K., 1990. P. 68.*

Gauta 1992 m.

R é s u m é

ZIVILĖ KŪLIAUCIŪNIENĖ

LES ÉTUDIANTS LITUANIENS DANS LES ÉCOLES SUPÉRIEURES DE L'EUROPE EN 1919—1940

En 1918 la Lituanie a recouvré son indépendance. Le pays jeune avait besoin de spécialistes des domaines divers. A cette époque la Lituanie n'avait pas d'écoles supérieures. L'Université de Kaunas a été fondée en 1922, les autres écoles supérieures ont été fondées plus tard. Mais dans ces écoles on ne pouvait pas acquérir toutes les professions.

Tout en luttant pour son indépendance, la Lituanie s'est mise à envoyer les étudiants aux universités étrangères. Le choix des pays était en rapport direct avec les conditions économiques et politiques. Tout d'abord le flot principale d'étudiants a tourné à l'Allemagne, le pays voisin, qui était en bonnes relations avec la Lituanie. De même ces pays avaient le système monétaire commun jusqu'à 1922. Plus tard, quand ces relations sont devenues plus mauvaises, les étudiants lituaniens devenaient toujours plus nombreux en Autriche, en Angleterre, en Tchécoslovaquie, en France etc. Il n'y

en avait presque pas en Pologne (à l'exception des Lituaniens qui habitaient dans la région de Vilnius, occupée par les Polonais), très peu — en URSS. En tout les étudiants issus de la Lituanie faisaient leurs études dans 15 pays européens.

Le gouvernement observait la règle d'envoyer à l'étranger les étudiants pour étudier de telles spécialités qui manquaient dans les écoles supérieures de la Lituanie. Les étudiants pauvres touchaient les bourses d'état. Ceux qui partaient à leurs frais, optaient eux-mêmes entre les spécialités et les écoles supérieures. Mais nous n'avons presque aucunes données sur eux.

Beaucoup de pays créaient les conditions privilégiées pour les étudiants étrangers et ils leur donnaient les bourses d'état. Ainsi ils tâchaient de renforcer leur influence culturelle, à la fois économique aux pays plus petits. A cette époque, l'Angleterre, la Tchécoslovaquie, l'Allemagne, la France ont créé les bourses d'état pour les étudiants lituaniens. La possibilité de faire les études aux universités étrangères a disparu pour longtemps, quand la Lituanie a été incorporée à l'URSS.

A cause du caractère fragmentaire des documents d'archives, faute de la statistique il est très difficile de fixer le nombre exact des étudiants lituaniens, qui faisaient leurs études à l'étranger. D'après notre compte, à peu près de 1300 boursiers ont fait leurs études à l'étranger en 1919—1940.

Les étudiants qui ont fait leurs études en Europe ont enrichi sans doute le potentiel intellectuel de la Lituanie, ils ont fait le contrepois à l'influence culturelle de la Pologne et de la Russie, qui a dominé jusqu'à ce temps.

Trumpai apie autorę

Zivilė Kriauciūnienė (g. 1953 m.) humanitarinių mokslų daktarė, 1990—1992 m. dirbo Lietuvos istorijos institute, nuo 1993 m.—dienraščio „Diena“ apžvalgininkė. Yra rašiusi apie Lietuvos socialdemokratų partiją iki 1918 m. Dabar tyrinėja tarpukario Lietuvos ir Vakarų Europos kultūrinius ryšius.